

Razvoj naselja otoka Brača

Martinić - Jerčić, Luka

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:585436>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-16**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Luka Martinić-Jerčić

Razvoj naselja otoka Brača

Prvostupnički rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Danijel Orešić

Ocjena: _____

Potpis: _____

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Prvostupnički rad

Razvoj naselja otoka Brača

Luka Martinić Jerčić

Izvadak: Rad se bavi razvojem naselja na otoku Braču. Obuhvaća historijsko-geografski osvrt na naseljavanje otoka Brača, prirodno-geografsku osnovu i društveno-gospodarske prilike. Pomoću tih obilježja prikazan je sustav naselja na otoku Braču.

28 stranica, 2 grafičkih priloga, 6 tablica, 13 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: historijska geografija, naselja, naseljenost, stanovništvo, otok Brač

Voditelj: izv. prof. dr. sc. Danijel Orešić

Tema prihvaćena: 14. 6. 2018.

Datum obrane: 21. 9. 2018.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Undergraduate Thesis

Development of settlements of the island of Brač

Luka Martinić Jerčić

Abstract: The paper deals with the development of the settlement on the island of Brač. It includes a historical-geographic overview of the settlement of the island of Brač, the natural-geographical basis and socio-economic conditions. With these features, the system of settlements on the island of Brač is shown.

28 pages, 2 figures, 6 tables, 13 references; original in Croatian

Keywords: historical geography, settlement, population, island of Brač

Supervisor: Danijel Orešić, PhD, Associate Professor

Undergraduate Thesis title accepted: 14/06/2018

Undergraduate Thesis defense: 21/09/2018

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb,
Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. PRIRODNO – GEOGRAFSKA OBILJEŽJA.....	2
2.1. Geološka i geomorfološka obilježja.....	2
2.2. Pedološka i vegetacijska obilježja.....	3
2.3. Osnovne klimatske značajke.....	4
3. HISTORIJSKO – GEOGRAFSKI OSVRT.....	5
4. DRUŠTVENO – GEOGRAFSKA OBILJEŽJA.....	7
4.1. Gospodarske značajke.....	7
4.2. Prometna infrastruktura.....	12
4.3. Administrativno – teritorijalni ustroj.....	18
4.4. Demografska kretanja.....	19
4.5. Centralitet naselja.....	21
5. ZAKLJUČAK.....	26
POPIS LITERATURE.....	27
POPIS IZVORA.....	28

1. UVOD

Cilj ovoga rada jest prikazati funkcioniranje i razvoj naselja u sustavu naseljenosti otoka Brača. Prikazat će se prirodno-geografska obilježja, društveno-gospodarske prilike te historijsko-geografski pregled naseljavanja otoka. Pretpostavka je da su pojedini dijelovi otoka i njihova prirodna osnova različito valorizirani u različitim razdobljima i tako različito naseljavani i iskorištavani. Samim time mijenjala se i uloga pojedinih naselja i njihov položaj u sustavu naseljenosti. Posebno je zanimljivo promatrati takav sustav na otoku, kao posebnoj cjelini specifične gospodarske strukture, načina življenja i prirodnog ambijenta. Konsultirana je geografska i srodna literatura, a numerički podaci izvađeni su iz publikacija Državnog zavoda za statistiku.

2. PRIRODNO-GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

2.1. Geološka i geomorfološka obilježja

Brač je otok eliptičnog oblika, gdje je duža os u smjeru zapad-istok. Dug je 36 km, a širok do 12 km. Površinom je treći po redu otok u Hrvatskoj, a pripada otocima s razmjerno slabije razvedenom obalom (koeficijent razvedenosti obale 2,48) (Derado, 1984). Razvedenost je različita u pojedinim dijelovima obale. Sjeverna obala je znatno blaža i pristupačnija sa velikim brojem zaljeva, dok je južna u cijelosti slabije razvedena od sjeverne. Istočna i zapadna obala su kraće, ali dobro razvedene.

Geološka građa poklapa se s glavnim obrisima reljefa. Brač je nepotopljeni dio antiklinale u čijem sastavu prevladavaju vapnenci i dolomiti kredne starosti, pored kojih na južnoj obali otoka, oko Bola, nalazimo jednu veću zonu tercijarnih naslaga i eocenog fliša, kao i manji pojas srednjoeocenog fliša uz sjevernu obalu kod Supetra (Vojnović, 1991). Sjeverna strana otoka zauzima znatno veću površinu. Blago se spušta prema moru u tri stepeničasto položene visinske zone („terase“). Najniža „terasa“ dopire do 170 m nadmorske visine, gdje je smješten i najveći broj otočnih naselja, srednja do 400 m, dok je najviša na 700 m nadmorske visine. Prijelazi između pojedinih „terasa“ su postupni i blagi, pa su „terase“ na terenu teško vidljive, ako se otok ne promatra u cjelini (Derado, 1984). Južnu stranu otoka karakteriziraju strmi nagibi reljefa i samim time naseljenosti. Poprečno usječene suhe doline znatno ispresijecaju otok, naročito u njegovim najnižim dijelovima. Doline su često veoma duboke i strme, a pojedine dopiru od obale do velike visine (do 400 m). Dna ovih dolina ispunjena su mlađim pleistocenskim naslagama, većina ih je terasasto ograđena i čine obradivo zemljište. Takve su doline najbrojnije na sjevernoj strani otoka (Povaljski dolac, Pučiški dolac, dolac Lovrečine, dolac Trstena, Postirski dolac i dr.), i uz more završavaju uvalama u kojima su najčešće smještena naselja. Najveći dio otoka sastoji se od vapnenačkih stijena što daje otoku izgled krškog kraja. Zastupljeni su svi oblici krškog reljefa. Krška polja ispunjena su vapnenačkom crvenicom. Istočno od Gornjeg Humca ističe se prostrana krška zaravan na kojoj se izdižu humovi. Od manjih krških oblika ponikve i škrape su razvijene na čitavom otoku. Najviše ih ima na srednjoj terasi. Pojedine ponikve imaju promjer i do 200 m, poput Pražničkog dolca. Također, brojni su i podzemni krški oblici poput jama i špilja. Dolomitne površine koje su rasprostranjene u većoj mjeri između zapadnih dijelova otoka i Nerežišća, te u istočnom dijelu kod Selca, Novog Sela i Sumartina, razlikuju se po tome što na njima prevladavaju blaži oblici reljefa s većim površinama zaravnjenog i rastresitog tla. Tu se nalaze i najvrjednije

poljoprivredne površine uz koje je vezan i najveći broj naselja u unutrašnjosti otoka (Vojnović, 1991).

2.2. Pedološka i vegetacijska obilježja

Nekadašnja vegetacija Brača poprilično se razlikuje od današnje prvenstveno zbog štetnog utjecaja čovjeka na šume. Nomadsko stočarenje, prekomjerna sječa, krčenje i česti požari uzrok su da su autohtone šume mediteranskog tipa, s dominacijom hrasta crnike pretvorene u prostor makije, šikare i kamenjara. Širenje makije se događa u drugoj polovici 20. stoljeća na nekadašnjim maslinicima, vinogradima i pašnjačkim površinama zbog deagrarizacije i urbanizacije, a prisutno je i plansko pošumljavanje. Posebnu vegetacijsku zajednicu sačinjavaju borove šume. Najraširenije vrste borova su alepski, primorski i crni bor, te čempres i pinijski. Alepski bor je nekada zauzimao mnogo veću površinu, dok se danas nalazi uglavnom na jugozapadnom dijelu otoka Brača. Biljna zajednica crnog bora zauzima najviše, submediteranske, položaje otoka. Crni bor se na jugoistočnim padinama Vidove gore spušta mnogo niže nego na drugim područjima (do 250 m nadmorske visine). Na Braču raste dosta ljekovitog i aromatičnog bilja poput kadulje, kamilice, crnog sljeza, bosiljka, metvice, mravinca, cikorije, komorača i dr. Ovo niže raslinje i cvjetno bilje, osim svoje ekonomske vrijednosti u proizvodnji eteričnog ulja, ima i svoju estetsku važnost.

Vrste tala i njihova rasprostranjenost u osnovi su u skladu s geološkom podlogom i petrografskim sastavom, dok su u obradivim i obrađenim površinama otoka tla izmijenjena utjecajem čovjeka (Vojnović, 1991). U nedostatku ravnih obradivih površina korištena su u prošlosti i plitka tla na vapnenačkim i dolomitnim padinama, gdje su obradivi tereni stvarani izdvajanjem i sakupljanjem kamenja. Tako su nastale mnogobrojne kamene gomile, ograde i terase koji čine jedinstvene motive krškog pejzaža, te spadaju među najupečatljivije dijelove antropogenog krajolika na Braču. Danas su te padine uglavnom pod ugarom i prepuštene razvoju prirodne vegetacije. Znatan dio površine otoka zauzimaju skeletna tla kamenjara. Ovisno o udjelu stjenovite podloge i o količini rahle tvari, takva su tla uglavnom pašnjačka zemljišta različite kakvoće i proizvodnih mogućnosti. Pejzaž otoka Brača može se, dakle, razlučiti na ove elemente: 1. degradirane kamenjare (pašnjaci), 2. makiju (zimzelenu šikaru), 3. obrađeno zemljište (polja, dolovi, ponikve, terase, ograde), 4. borove šume i 5. naseljene predjele (Vojnović, 1991). Raspadanjem dolomitnih stijena nastaju pjeskovita tla, koja se lako obrađuju i dobro podnose sušu. Nisu osobito plodna, ali su pogodna za uzgoj vinove loze. Dolomitna se tla obično odlikuju u otočnom pejzažu ravnomjernijom i bujnijom vegetacijom.

Prema namjenskoj pedološkoj karti otoka Brača, najpovoljnije tlo za obradu nalazi se na sjeveru i sjeverozapadu otoka, gdje je udio stijena u sastavu tla manji od 50%, a istovremeno tlo nije jako osjetljivo na kemijske polutante. Ostatak otoka, čini tlo privremeno ili trajno nepogodno za obradu (Miloš, 1984).

2.3. Osnovne klimatske značajke

Najvažniji klimatski čimbenici koji utječu na klimatske prilike otoka Brača jesu geografska širina, utjecaj mora i reljef. Prema Köppenovoj klasifikaciji, klima otoka Brača pripada tipu Csa, tj. sredozemnoj klimi s vrućim ljetom ili klimi maslina. Glavne karakteristike te klime su da srednja temperatura najhladnijeg mjeseca nije niža od -3°C , sušno je razdoblje ljeti, a temperatura najtoplijeg mjeseca je veća od 22°C . Topla, suha i vedra ljeta te blage i kišovite zime, uz vrlo rijetku pojavu snijega i leda bitna su oznaka bračkog podneblja. Na blagost otočkih zima ukazuje srednja mjesečna temperatura najhladnijeg mjeseca (siječnja) iznad 8°C , dok je srednja temperatura najtoplijeg mjeseca iznad 23°C . Ipak, postoje određene mikroklimatske razlike između pojedinih dijelova otoka. Manje razlike su primjetne duž obale, a veće između obale i unutrašnjosti otoka, pa se srednja godišnja temperatura kreće od 16°C u priobalju do 12°C u unutrašnjosti. Sjeverna obala otoka Brača je pod većim utjecajem kopna i bure što ima za posljedicu veće amplitude u temperaturama. Južne su obale zaštićenije od kopnenih vjetrova i pod većim su utjecajem maritimnih strujanja zraka te su zbog toga u godišnjem prosjeku nešto toplije. Padaline su tijekom godine vrlo nejednoliko raspoređene. Najviše kiše padne na prijelazu iz jeseni u zimu, dok je minimum tijekom ljeta, kada su temperature najviše. Ovakav raspored padalina djeluje ograničavajuće na poljoprivredu. Veliku praktičnu važnost ima naglašena ljetna suša. Količina padalina raste od zapada prema istoku kao i s porastom nadmorske visine (Juras 1984).

Najznačajniji vjetrovi su bura, jugo i maestral. Bura se javlja u toku cijele godine, ali najčešće i najsnažnije u zimskoj polovici. To je hladan, suh i mahovit vjetar, najčešće sjeveroistočnog smjera, ali mu lokalni smjer puhanja modificira reljef. Bura obično donosi vedro i hladno vrijeme (anticiklonalna bura), iako je ponekad praćena naoblakom i padalinama (ciklonalna bura). Može doseći orkansku snagu što utječe na trajektne veze. Naleti bure su najsnažniji na istočnom dijelu sjeverne obale gdje se otok najviše približava kopnu. Maestral puše kada se Jadran nalazi u području visokog tlaka zraka, a tlak opada prema istoku. Najčešće je sjeverozapadnog smjera, ali ponekad ima i zapadni smjer. Kao „morski“ vjetar maestral donosi ugodnu svježinu i ublažava ljetnu žegu. Na zimsko vlažno vrijeme najviše utječu vjetrovi iz jugoistočnog kvadranta, među kojima dominira jugo. To je vlažan i topao

jugoistočni vjetar koji često diže velike valove na pučini, a snaga mu slabi približavajući se obali. Ciklonalno jugo donosi kišu i naoblaku, dok za vrijeme anticiklonalnog juga nastupa vedro vrijeme uz malo razbacanih oblaka. Uz navedene morfološke karakteristike otoka Brača, izloženost jugu je drugi glavni razlog slabije naseljenosti južne strane otoka.

Otok Brač je jedan od najsunčanijih otoka Jadrana sa oko 2650 sunčanih sati godišnje što ima veliko značenje poglavito za razvoj turizma i pratećih djelatnosti.

3. HISTORIJSKO – GEOGRAFSKI OSVRT

Brač je bio naseljen još u pretpovijesti, točnije, u neolitiku. Iz tog razdoblja nalazimo kamene ostatke bivših utvrda i oruđa kod špilje Kopačina u blizini Donjeg Humca i Nerežišća. Tragova ima i iz metalnog doba kod Bola, zatim nekadašnjih naselja Malo i Velo Gračišće te kod Ložišća. Brojne su i gomile, odnosno suhozidi iz tog razdoblja koje su se dugo vremena zvale „grčke gomile“ zbog pronađenih grčkih predmeta. Ipak, antički Grci nisu osnivali kolonije na Braču, već su ga samo posjećivali zbog trgovine s Ilirima. U tom ilirsko – grčkom vremenu nastalo je i najstarije naselje Škrip. Možemo reći da je Škrip bio gradsko naselje budući da je bio utvrđen „kiklopskim“ zidinama. Kada su Rimljani kolonizirali istočni Jadran došli su i do Brača te romanizirali tadašnje stanovništvo. Ostaci iz tog doba nađeni su također u unutrašnjosti otoka u predjelu Donjeg Humca, Nerežišća i Škripa, ali i na obali kod Pučišća, uvale Lovrečina, Sutivana i Bola, kada je sigurnost na moru postala veća. U vrijeme Dioklecijana vadio se kamen u kamenolomu između Škripa i Splitske koji se koristio za izgradnju Dioklecijanove palače u Splitu. Smatra se da je Škrip bio napušten dok ga nisu naselili bjegunci iz Salone i Epetiuma pred naletima Avara. U prvoj polovici 9. stoljeća na Brač su počeli dolaziti Neretljani i razorili su Škrip. Romansko i romanizirano stanovništvo prebjeglo je na južnu stranu otoka, kod Bola, jer je tamo bilo izvorske vode. Ipak, zbog gusarskih navala, posebice kretskih Saracena koji su i razorili to naselje, ponovno su se povukli u unutrašnjost. Pokršteni Neretljani slavenizirali su starije stanovništvo i od njih prihvatili stočarsku kulturu. Središte njihovog života i djelovanja bilo je oko Graca. Do polovice 15. stoljeća sva bračka naselja nalazila su se u unutrašnjosti zbog zaštite od napada gusara. Bilo je pokušaja osnivanja naselja na obali poput onih u Pučiškom Docu i Stipanskoj Luci, ali su i oni pobjegli pred gusarima u Pražnica, odnosno u Straževnik. Nije uspio ni pokušaj obnavljanja povaljskog manastira koji je više puta opljačkan. Jedino je kod Bola bila zgrada hvarsko – bračko – viškoga biskupa koja je bila utvrđena. Godine 1405. brački nadpop u Nerežišćima Dujam Hranković u svojoj kronici nabraja bračka naselja tog vremena.

Kaže da je bilo oko 6000 stanovnika u dvanaest naselja. Glavno mjesto bračke komune bilo je Nerežišća, spominje još Donji Humac, Škrip, Dol, Pražnica, Gornji Humac, Straževnik, Podhume, Mošuje, Dubrovica, Gradac i Podgračišće. Od posljednjih šest već od 17. stoljeća do danas sačuvale su se samo manje crkvice i ostaci kućnih zidova i groblja. Sva ta naselja nalazila su se u unutrašnjosti, što ne znači da na obali nije bilo stanovnika, ali su to bili privremeni pastirski stanovi budući da je bilo nemoguće osnovati stalno naselje zbog nesigurnosti s mora. Kada je mletačka vlast došla u Dalmaciju prestalo je gusarenje i stvorili su se uvjeti za osnivanje primorskih naselja. Nova naselja koja su nastala su Sutivan, Supetar, Splitska, Postira, Pučišća i Povelja. Najprije je to bilo nekoliko kuća, a zatim su se, zbog moguće turske opasnosti, gradili kule i kašteli kojih je najviše bilo u Pučišćima, njih trinaest. Ratovanja oko Klisa, na području Poljičke Republike i Makarske krajine prisilila su stanovništvo da sele na Brač. Selili su se u stara naselja u unutrašnjost, ali još više u nova naselja na obali. Kako bi neko novo naselje steklo veći broj stanovnika tako se odvajalo od matične župe. Pučišća od pražničke, Bol od nerežiške, Postira od dolske, a Supetar, Mirca i Sutivan su se odvojili od matične župe u Donjem Humcu, s time da su se Mirca i Sutivan udružili u jednu. Središta mjesnih sudaca također se više nisu nalazila samo u naseljima u unutrašnjosti već i na obali. Bjegunci iz Makarskog primorja osnovali su na istočnoj strani Sumartin, koji se tada nazivao Vrhbrača. Početkom 17. stoljeća podižu se nova naselja na zapadnoj obali: Milna, Ložišća i Bobovišća, koji se odvajaju od nerežiške župe. U 18. stoljeću naselja u bračkoj unutrašnjosti i dalje opadaju na račun primorskih, a Nerežišća kao glavno naselje gube stanovništvo. U tom razdoblju doseljavaju Vlasi iz kopnene Dalmacije na službu kod imućnijih seljaka, a Venecija je naselila Talijane kao zanatlije i mornare. Nakon pada Venecije, Austrijska je vlast premjestila sudište iz Nerežišća u Supetar i tim su činom Nerežišća prestala biti glavno mjesto otoka Brača. Organizacijom dalmatinskih općina, 1823. godine, općinska središta postala su Milna, Sutivan, Supetar, Nerežišća, Postira, Pučišća, Bol, a nešto kasnije i Selca. Sva središta osim Nerežišća i Selca su na obali. Nerežišća su ostala središte zbog povijesne uloge, a Selca su napredovala zbog jake industrije kamena. Nakon što je Supetar postao središte političke ekspoziture, a zatim i kotara potvrdio je preuzimanje titule glavnog naselja što će zadržati do danas (Jutrović 1940;1960).

Zanimljivo je kako na Braču, osim antičkog Škripa, nikada nije postojalo gradsko naselje. Nerežišća, koja su dugo bila glavno središte otoka nikada se nisu uspjela razviti u grad iako je 1292.g. bila odluka da se podignu zidovi i utvrdi mjesto, nikad nije provedena. Isto tako nikada nije postojalo mjesto imenom Brač kao na nekim drugim otocima. Geograf Andre Jutrović (1956.) navodi nekoliko uzroka. Svi otočki gradovi koji su bili glavna mjesta i

središta komuna nastali su na obali otoka za razliku od Brača gdje je glavno mjesto bilo u unutrašnjosti i neutvrđeno. Zatim, glavno zanimanje stanovnika bilo je stočarstvo, a stočari nisu gradili gradove već male zaseoke i pastirske stanove. Čak ni poljodjelci koji su osnivali zbijena primorska naselja nisu bili gradsko stanovništvo. Lokalna vlast je bila u rukama seoske vlastele koji nisu živjeli u otočkom središtu, svaka u svome selu. Loši putevi nisu pomogli da se razvije jače trgovište. Još jedan uzrok je i blizina grada Splita koji je preuzeo tu ulogu kako u prošlosti, tako i danas.

4. DRUŠTVENO – GEOGRAFSKA OBILJEŽJA

4.1. Gospodarske značajke

Otok Brač obilježava relativna raznovrsnost i zastupljenost svih gospodarskih sektora. S obzirom na prirodne resurse otoka, oduvijek su bile zastupljene tradicionalne privredne grane kao što su stočarstvo, uzgoj vinove loze i maslina, ribarstvo, šumarstvo te kamenarstvo, dok turizam i s njime povezane djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane, zauzimaju sve veći udio u suvremenoj strukturi zaposlenih i ukupnim prihodima. Prema veličini dominiraju male tvrtke. Tek su četiri otočna subjekta pripadaju u skupinu srednje velikih (Jadrnkamen d.d. Pučišća, Svpetrvs Hoteli d.d. Supetar, Berica d.o.o. Nerežišća, Gruber d.o.o. Bol) i dvije u skupinu velikih poduzeća (Sardina d.o.o. Postira i Zlatni rat d.d. Bol). Prema brojnosti dominiraju tvrtke koje djeluju na području građevinarstva te djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane. Prema ostvarenoj godišnjoj dobiti, s obzirom na strukturu tvrtka prema djelatnostima, dominiraju tvrtke iz sektora prerađivačke industrije te djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane. Prema broju zaposlenih dominiraju djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane te prerađivačke industrije (LAG Brač, 2014) Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, manje sudjeluju u otočkom gospodarstvu, iako je primjetan porast od ulaska u Europsku Uniju i iskorištavanja poticaja za poljoprivrednike iz fondova EU. Prema županijskom prostornom planu na području Brača predviđeno je ukupno 5 zona gospodarske namjene većih od 10 ha. Osim njih, postoje zone manje od 10 ha, poput poslovna zone Ratac u općini Postira, koja se prostire na površini od 4 ha. U većem dijelu zone Ratac izgrađena je nova tvornica za preradu ribe “Sardina”, zatim zona Konopice u općini Selca, koja je prvenstvena namjena eksploataciji tehničkog kamena te zona Dumanići u Nerežišćima. Daljnji razvoj malog i srednjeg poduzetništva, kao gospodarske okosnice područja Brača, ključan je preduvjet otvaranju radnih mjesta, a time i ostanka i privlačenja ljudi u ovom području. Nužna je daljnja

ustrojava sustava učinkovite podrške i poticaja za male i srednje poduzetnike koji će kombinirati lokalne resurse, s EU, nacionalnim i regionalnim izvorima financiranja te poticati međusektorsku suradnju, pogotovo s turizmom. Ako se izračuna udio zaposlenog stanovništva u ukupnom broju stanovništva radne dobi (15-65 godina) u svakoj općini taj udio je manji od 50% (LAG Brač, 2014).

Povećana stopa nezaposlenosti na otoku Braču ne mora imati jaki utjecaj na standard budući da velik broj formalno nezaposlenih pronalaze izvore egzistencije u poljodjelstvu, stočarstvu i ribarstvu, a zastupljena je i siva ekonomija koju dodatno pojačava privid zatvorenog otočnog sustava. Diferenciranost gospodarske strukture otoka Brača najbolje je vidljiva iz strukture po sektorima djelatnosti.

Tab. 1. Broj zaposlenih i njihov udio prema sektorima na Braču 2011.g.

JLS	Primarni sektor		Sekundarni sektor		Tercijarni sektor		Ukupno
	Svega	Udio (%)	Svega	Udio (%)	Svega	Udio(%)	
Bol	23	3,58	58	9,02	562	87,4	643
Milna	77	22,19	67	19,31	203	58,5	347
Nerežišća	105	29,01	124	34,25	133	36,74	362
Postira	121	19,9	195	32,07	292	48,03	608
Pučišća	10	1,49	327	48,81	323	48,21	670
Selca	75	14,45	196	37,77	248	47,78	519
Supetar	70	4,7	279	18,75	1139	76,55	1488
Sutivan	64	20,85	66	21,5	177	57,65	307

Izvor: DZS 2011.

Primarni sektor najmanje je zastupljen u svakoj općini, osim u Milni, gdje uspješno djeluje poljoprivredna zadruga. Također, djelovanje zadruga odražava se na visok udio primarnog sektora i u općinama Postira, Sutivan i Nerežišća. Najmanje je, očekivano, u turističkoj općini Bol i Gradu Supetru. U općini Pučišća najmanji je udio zaposlenog stanovništva u primarnom sektoru zbog nepostojanja nekog poduzeća u tom sektoru budući da je općina tradicionalno usmjerena na kamenarstvo, a poljoprivredom i ribarstvom bave se kao dopunskom djelatnošću ili u mirovini. Sekundarni je sektor iznadprosječno zastupljen u svakoj općini osim Bola i Supetra, pogotovo u Pučišćima, Nerežićima i Selcima kao jakim kamenarskim općinama. U Postirima djeluje tvornica „Sardina“ koja utječe na visoki udio u sekundarnom sektoru u toj općini. Tercijarni sektor najzastupljeniji je u svim općinama osim Pučišća koja su se uvelike oslanjala na „Jadrnkamen“ i nisu dovoljno ulagali u turizam što se u zadnje

vrijeme mijenja, odlaskom Jadrankamena u stečaj. Najvažniju ulogu zauzima turizam i djelatnosti koje su s njime povezane. Najveći udio zaposlenih u tercijarnom sektoru ukazuje na funkcionalnu usmjerenost Brača na turizam, ugostiteljstvo, hotelijerstvo itd. Usko povezana sa turizmom je trgovina na veliko i malo koja također zapošljava znatan broj ljudi. Poljoprivreda funkcionira najčešće kao dopunska djelatnost kroz mala obiteljska gospodarstva. Tehnologija i specijalizacija proizvodnje je na veoma niskoj razini što se vidi u niskom udjelu plantažnog zemljišta. Značajnijim plantažnim površinama ističe se općina Postira gdje je poljodjelstvo u nešto većoj mjeri zastupljeno te na području Grada Supetra. Proizvodnja je usmjerena većinom na tradicionalne mediteranske kulture, poput uzgoja vinove loze, maslina i agruma. Maslinarstvo i vinogradarstvo je rasprostranjeno u manjoj ili većoj mjeri po cijelom otoku, ali ne kao glavni izvor prihoda već kao dopunska djelatnost, s niskim stupnjem primjene znanstvenih metoda. Kod poljoprivrede najveći ograničavajući čimbenik je usitnjenost i raštrkanost gospodarstva. Stočarstvo je većinom povezano sa uzgojem stoke sitnog zuba – ovaca i, manjim dijelom, koza te peradi. Stočarstvo na otoku ovisi o površini zemljišta pod pašnjacima i bitno je za lokalne zajednice u unutrašnjosti otoka u općinama Pučišća i Nerežišća s najvećim površinama pod pašnjacima i s najvećim brojem stoke.

Tab. 2. Površine poljoprivrednog zemljišta i broj stoke i peradi na otoku Braču 2011.g.

Ime grada ili općine	Korišteno poljoprivredno zemljište, ha						Broj stoke i peradi				
	ukupno	oranice	voćnjaci	vinogradi	maslinici	ostalo (livade, pašnjaci i dr.)	goveda	ovaca	koza	svinja	peradi
Supetar	925,05	6,08	8,99	30,45	600,08	279,45	4	1.524	57	12	724
Bol	162,73	1,26	0,52	27,74	29,03	104,18	-	99	2	-	99
Milna	417,35	1,92	1,24	6,63	233,13	174,43	17	995	7	-	283
Nerežišća	1.488,69	14,04	4,90	22,81	163,73	1.283,21	1	3.681	68	2	237
Postira	448,34	9,53	9,87	23,23	302,83	102,88	8	1.897	24	8	236
Pučišća	1.103,31	28,84	7,47	24,33	287,18	755,49	22	3.922	89	13	995
Selca	522,03	7,26	1,01	8,96	246,59	258,21	14	643	59	-	658
Sutivan	170,36	1,10	2,54	2,90	142,79	21,03	1	398	12	9	221

Izvor: DZS 2011.

Kod sekundarnog sektora većinom se radi o rudarstvu i prerađivačkoj industriji koje su već desetljećima tradicionalne gospodarske grane na otoku Braču. Te tradicionalne grane su kamenarstvo i prerada kamena (eksploatacija i obrada svjetski poznatog bračkog kamena) te riboprerađivačka industrija. Jak sekundarni sektor je dio identiteta otoka Brača i razvojna prednost u odnosu na druge otoke.

Kamenarstvo je tradicionalna gospodarska grana na otoku i uz Zlatni rat najprepoznatljiviji „brand“ otoka. Nekoliko je kategorija u koje možemo svrstati kamenarsku proizvodnju, a to su: industrijska proizvodnja arhitektonsko-građevinskog kamena, maloserijska proizvodnja, zanatsko klesarstvo i montaže, izrada suvenira te umjetnički i restauratorski radovi u kamenu. Težište privredne aktivnosti bilo je, tijekom čitavog poslijeratnog razdoblja na industrijskoj eksploataciji i obradi kamena, te, donekle, industrijskom klesarstvu (sve u okviru poduzeća „Jadrankamen“). Zanatska proizvodnja održala se kao dopunska djelatnost. Izrada ukrasnih predmeta i suvenira od kamena pojavila se tek nedavno, ali se ubrzo pokazala vrlo atraktivnom i profitabilnom djelatnošću, posebice povezana s turizmom. Pučišća imaju praktički najveću koncentraciju kapaciteta eksploatacije i prerade arhitektonsko-građevnog kamena u Hrvatskoj. Pored razvijene tehnologije i iskustva zaposlenih, odnos prema sirovini još uvijek nije na primjerenj razini te bi iskorištenost sirovine trebala biti znatno veća. Eksploatacija i prerada kamena u okvirima „Jadrankamena“ koncentrirani su na relativno uskom području, a razvijali su se postupno i planski. Međutim, pojavom privatne inicijative na tom planu se javlja više stihije, pa i problema. Otvaraju se eksploatacijski kopovi na raspršenim lokacijama, bez prethodnih istražnih radova, bez odgovarajuće tehnologije eksploatacije i potrebne zaštite na radu, te, u krajnjem slučaju, i bez neophodnih mjera zaštite okoliša. Smještaj preradbenih pogona u vlasništvu privatnih poduzetnika također je potpuno neprimjeren i nalazi se, uglavnom, unutar rezidencijalne zone, što rezultira značajnim zagađenjem okoline (buka, prašina, otpad), opterećenjem urbane infrastrukture, a istodobno sputava same poduzetnike u radu i razvijanju svoje djelatnosti. Unatoč primjeni suvremene tehnologije pri vađenju i preradi kamena „Jadrankamen“ svojim proizvodom nije konkurentan na tržištu. Rješenja se mogu potražiti kroz dodavanje vrijednosti proizvodima i povećanje efikasnosti radne snage. Opstojnost „Jadrankamena“ ne bi trebala biti upitna zbog neposrednog značaja kojeg ima na lokalno stanovništvo, zbog tradicije kamenarstva koja je postala dijelom kulturne baštine otoka i vlastite sirovine, iako je lošim poslovanjem doveden u stečaj.

Ribarstvo je tradicionalna gospodarska djelatnost na otoku Braču. Ribarstvo i marikultura većinom se svode na tvornicu „Sardina“ iz Postira. Tvornica „Sardina“ se u zadnje vrijeme često navodi kao primjer uspješne hrvatske tvornice. To je jedina tvornica za preradu i konzerviranje ribe u Splitsko-dalmatinskoj županiji s otprilike 200 zaposlenih na otoku. Osim ribolova i konzerviranja plave ribe, sve je važnija prerada tunja i lubina iz uzgoja. Ribogojilište postoji na teritoriju općine Milna, u uvali Maslinova, koja se nalazi na južnom

razvedenom pojasu. Ribarstvo je tradicionalno značajno i na području Sumartina gdje se tom djelatnošću još uvijek profesionalno bavi nekoliko obitelji.

Od ostalih djelatnosti u najvećoj mjeri prevladava trgovina, koju karakterizira mali udio specijaliziranih trgovina. Većinom je riječ o trgovini mješovitom robom koja služi zadovoljavanju potreba lokalnog stanovništva. Veliki trgovački lanci zasada su koncentrirani oko Supetra gdje su gotovo u potpunosti istisnuli domaće trgovce, a prisutan je i veći broj specijaliziranih trgovina (namještaj, bijela tehnika itd.), čime Supetar potvrđuje status uslužnog centra Brača.

Brač se turistički razvija i svake godine svjedočimo sve većem broju posjetitelja. Supetar i Bol prednjače u tom razvoju i najviše se oslanjaju na masovni kupališni turizam. To su uglavnom organizirani dolasci u „all inclusive“ hotelske smještaje i takvi gosti imaju vrlo mali kontakt s lokalnim stanovništvom. Također, Supetar i Bol razvijaju apartmanske komplekse i kampove. Usporedno raste i broj privatnih smještajnih kapaciteta za turiste. Tako na nekim pozicijama dolazi do prevelike i često nekontrolirane apartmanizacije koji ruše sliku krajolika i same prirodne ponude. Za ovakav oblik turizma, masovni, tipična je izrazita sezonalnost. Ipak, zadnjih godina primjetno je produžavanje sezone zbog dodatnih sadržaja i izletničkih tura. Ostala obalna naselja otoka nisu turistički razvijena poput Supetra i Bola te u njima prevladavaju privatni smještaji. Po broju postelja, dolascima i noćenjima daleko zaostaju i sva naselja zajedno imaju otprilike jednake turističke pokazatelje kao sam Bol ili sam Supetar.

Tab. 3. Broj turističkih postelja, dolazaka i noćenja po općinama otoka Brača 2016.g.

JLS	Postelje	Dolasci	Noćenja
Bol	7110	103001	655864
Milna	1302	9782	74725
Nerežišća	174	1235	9157
Postira	1714	15693	121925
Pučićća	529	4088	25579
Selca	1567	10084	86774
Supetar	6281	88457	633256
Sutivan	1682	11950	101343

Izvor: DZS 2016.

Sve bračke općine svoj razvoj temelje na turizmu. Možemo izdvojiti Postira kao primjer održivog turizma koji se temelji na čuvanju svih resursa, od poljoprivrede, industrije (Sardina

Postira) do ugostiteljstva. Razvijaju i neke selektivne oblike turizma koji mogu prevladati sezonalnost kao agrarni i ribarski. Time zajednica dobiva na ekonomskoj, kulturnoj i društvenoj razini (Tonković i Zlatar, 2015.). U općini Nerežišća strani investitori planiraju velika ulaganja u zdravstveni turizam dok su Milna s marinom i Pučišća s dubokom zaštićenom uvalom orijentirani na nautički turizam. Hotelska ponuda visoke kvalitete je osnovni preduvjet razvoja turizma, a čak tri turističke općine nemaju niti jednog hotela (Milna, Selca, Sutivan), a u Pučišćima su dva hotela trenutno izvan funkcije zbog neriješenih vlasničkih odnosa.

4.2. Prometna infrastruktura

Prometno-geografski položaj otoka Brača određen je fizičkom izoliranošću od kopna čime ovisi o trajektnim i katamaranskim vezama s kopnom, ali i blizinom obale i posebno makroregionalnog središta, grada Splita. Na otoku Braču od vitalnog je značaja što efikasnije povezivanje cestovnog i pomorskog prometa u jedinstven prometni sustav. Prometnu mrežu otoka Brača čine pomorski, cestovni i zračni promet.

Pomorski promet dijelimo na putnički i teretni promet. Putnički promet se najviše odvija trajektima i nešto manje katamarinama (više tokom turističke sezone). Na otoku Braču postoje dva trajektna pristaništa, u Supetru i Sumartinu. Daleko važnija veza za stanovništvo otoka jest Supetar-Split, kojom je Brač povezan sa županijskim i makroregionalnim centrom Splitom. Od sekundarnog značaja je veza Sumartin-Makarska, koja ima veće značenje u ljetnim mjesecima za vrijeme turističke sezone. Politika razvoja trajektnog prometa na otoku Braču razvijala se u smjeru povezivanja otoka sa regionalnim centrima na obali, a ne na najkraće trajektne veze sa kopnom. Najkraće trajektne veze vrlo su važne za dolazak turista, pogotovo u vrijeme turističke sezone (manje gužve, rasterećenje gradskih centara na obali), dok veze s obalnim regionalnim središtima razvoja često imaju presudnu ulogu u gospodarskom razvoju otoka. Otok Brač je uspješnim povezivanjem sa Splitom ušao u njegovu urbanu regiju. Tako je grad Supetar postao prekomorsko predgrađe Splita. (Opačić, 2002). Trajektni promet na linijama za otok Brač obavlja državno poduzeće „Jadrolinija“. Unatoč posebnim otočkim tarifama, te popustima za posebne socijalne skupine, dojam je da je trajektni promet preskup. Zbog nerazvijenosti i slabe naseljenosti otoka, te zbog neujednačenosti potražnje u različitim dijelovima godine brodski javni prijevoz je subvencioniran od strane države. Katamaranske linije se među stanovništvom manje koriste, manje su frekventne i nisu stalne tijekom cijele godine, iako mogu imati pozitivan učinak u međuotočnoj povezanosti. Dvije su katamaranske linije koje prometuju prema otoku Brača: Split-Milna i Split-Bol. Sve brodske linije, osim katamaranske Split-Bol, pokazuju izrazita obilježja sezonalnosti koja je uvjetovana turističkom sezonom. Tako primjerice izvan sezone ima otprilike desetak polazaka iz Supetra za Split, dok u sezoni njihov broj značajno raste i polasci su praktički svakih pola sata. Slična situacija je i na liniji Sumartin-Makarska, gdje su izvan sezone samo tri polaska dnevno, a u sezoni 10-12 polazaka. U slučaju katamarana za Milnu polasci u sezoni su svakodnevni, za razliku od izvansezonskog reda vožnje u kojemu su polasci svaki drugi dan. Teretni pomorski promet zasada na Braču ne postoji, iako je „Jadrnkamen“ nekada izvozio blokove pomorskim putem, no zbog stečaja u fazi stagnacije je ideja o izgradnji trgovačko-industrijske luke u Pučišćima.

Cestovni promet na otoku Braču je dobro razvijen u odnosu na druge otoke. Odredbama Vlade Republike Hrvatske ceste su razvrstane na: državne, županijske i lokalne:

Državne ceste:

- D-113: Supetar – Nerežišća – Sumartin (trajektna luka), 39,4 km
- D-114: Milna – Sutivan – Supetar (D-113), 18,8 km
- D-115: Gornji Humac (D-113)– Bol, 11,4 km

Ukupna duljina državnih cesta na otoku Braču je 69,6 km.

Županijske ceste:

- Ž-6159: Sutivan – Ž-6188, 0,8 km
- Ž-6160: T.L. Kaktus – Ž-6188, 1,0 km
- Ž-6161: Supetar (D-113) – Postira – Pučišća (Ž-6193), 23,6 km
- Ž-6164: Postira (Ž-6161) – Dol, 2,7 km
- Ž-6188: Ložišća (D-114) – Nerežišća (D-113), 9 km
- Ž-6189: Škrip – Nerežišća (D-113), 3,8 km
- Ž-6190: D-113 – Vidova Gora, 6,1 km
- Ž-6191: Zlatni Rat – Bol (D-115), 3,0 km
- Ž-6192: Zračna luka Brač – D-115, 4 km
- Ž-6193: Pučišća (Ž-6161) – Pražnica (D-113), 6,6 km
- Ž-6194: Povelja – Selca (D113), 5,8 km

Ukupna duljina županijskih cesta na otoku Braču iznosi 66,4 km.

Lokalne ceste:

- L-67113: G. Mirca - Ž-6188 – Mirca, 0,8 km
- L-67126: Ž-6164 – Postira – Ž-6161, 2,4 km
- L-67171: Splitska (Ž-6161) – Škrip (Ž-6189), 3,0 km
- L-67172: D113 – Donji Humac (D-114), 2,3 km
- L-67173: Donji Humac (D-114) – Nerežišća (D-113), 1,8 km
- L-67174: D-113 – Osrike – Selca (D113), 6,1 km
- L-67175: D-113 – Nadsela, 0,9 km

- L-67176: Osrike (L-67174) – Polsmrčevik, 0,6 km

Ukupna duljina lokalnih cesta na otoku Braču iznosi 17,9 km.

Ukupna duljina razvrstanih cesta na otoku Braču iznosi 153,9 km.

Osim državnih, županijskih i lokalnih cesta na Braču postoji velik broj nerazvrstanih cesta koje većinom služe kao obilaznice ili poljodjelski putevi. Prostornim planovima planira se njihova prilagodba i kategorizacija. Nerazvrstane ceste su u nadležnosti lokalnih jedinica koje financiraju njihovo održavanje iz vlastitih sredstava. Ostale razvrstane ceste su u nadležnosti županija i država. Hrvatska uprava za ceste održava državne ceste, dok županijske i lokalne ceste održava Županijska uprava za ceste. Ceste se nazivaju „žilama kucavicama“ prostora. Glavna prometna osovina otoka Brača je državna cesta D-113, transverzalni pravac koji povezuje sjeverozapadni i jugoistočni dio otoka, te dva trajektna pristaništa. Cestovna mreža se dalje grana prema naseljima koja se nalaze sjeverno, odnosno južno od D-113. Cijela sjeverna obala Brača, koja je ujedno najnaseljeniji dio otoka, povezana je jednom državnom i jednom županijskom cestom, koje se protežu od Milne do Pučišća, sa čvorom u Supetru. Supetar je glavno prometno sjecište otoka Brača jer se tu spajaju glavni cestovni i pomorski prometni pravci.

Pokazatelji razvijenosti cestovne mreže:

Engelov koeficijent – $E = 65,40$

Prostorna gustoća - $P_G = 39,00$

Demografska gustoća – $D_G = 10,97$

Uspoređujući razvijenost cestovne mreže otoka Brača i RH, Engelov koeficijent je veći od državnog prosjeka, a prostorna i demografska gustoća znatno zaostaju za RH ($E=55,8$, $P_G=50,1$, $D_G=64,2$).

Cestovna mreža je nejednako razvijena u različitim dijelovima otoka. Iz prometne karte otoka je vidljivo da je veća prostorna gustoća prometnica u sjeverozapadnom dijelu otoka, dok je stanje slabije na istočnom dijelu, a južni dio uopće nema obalnu cestu.

Prometna povezanost je veoma bitna u razvojnim strategijama lokalnih čelnika otoka Brača. Od nedvojbene koristi za sjeveroistok i istok Brača bila bi cesta Pučišća-Povlja, čija izgradnja je započela, čime će se značajno skratiti put između općina Pučišća i Selca, i sva naselja na sjevernoj strani otoka bit će povezana jedinstvenom cestom.

Prema izmjenama i dopunama Prostornog plana uređenja Splitsko-dalmatinske županije na jugoistočnom dijelu otoka još uvijek se ne planira izgradnja prometnica, dok se na jugozapadnom dijelu planira uređenje postojeće obalne makadamske ceste. Pri tome dolazi do konflikta između lokalnih vlasti s jedne strane, te županijskih i državnih s druge. Dok općine Milna i Nerežišća vide svoju mogućnost razvoja u otvaranju južnog cestovnog pravca, istovremeno županija i država vide prijetnju ekosustavu kroz sve ono što bi potencijalna cesta mogla odnijeti, a ne donijeti prostoru. Naime, taj prostor sadrži dva prostorna elementa koja su kategorizirana kao „značajni krajobrazi“ (Vidova gora i pustinja Blaca), te niz karakterističnih i vrijednih vizura na čitavom potezu jugozapadne obale. Zbog svih tih osobitosti PPU SDŽ predlaže objedinjavanje tog područja u „regionalni park“ za kojeg vrijede posebne mjere zaštite.

Javni prijevoz na otoku Braču odvija se autobusima i u manjoj mjeri taksijima. Poduzeće koje obavlja usluge putničkog prijevoza na otoku je „Autotrans“. Slična je situacija kao i kod trajektnog prometa, jer je ponovno u pitanju monopol na javni prijevoz, uz besplatne karte za posebne socijalne skupine. Autobusne karte su preskupe, dok je frekventnost linija zadovoljavajuća s obzirom na mobilnost stanovništva, a sve linije imaju ishodište i cilj u Supetru i usklađene su s polascima i dolascima trajekta. Javni cestovni promet je također subvencioniran od strane države. Davanje posebnih pogodnosti prijevoza za umirovljenike, učenike, studente i zdravsteno osoblje uređeno je prema zakonskoj regulativi kroz Zakon o otocima, a za pokrivanje gubitaka služe državne subvencije.

Zračni promet se odvija preko zračne luke „Brač“ koja je zračna luka državnog značaja. Nalazi se na teritoriju općine Pučišća, na 541 metru nadmorske visine i autobusnim linijama je spojena sa Bolom i Supetrom. Otvorena je 1992.g. i sve do 2018.g. imala je sezonski karakter i primala manje zrakoplove. Stoga je 2018. godine izvršena rekonstrukcija piste na način da je pista produljena što je omogućilo slijetanje mlaznih zrakoplova do 150 sjedala kao što su Embraer 170, Embraer 190. Airbus 319 ili Boeing 737-300. Aerodrom je otvoren tijekom cijele godine, opremljen za prihvat i otpremu putničkih zrakoplova kapaciteta do 150 putnika. U mogućnosti je opsluživati zrakoplove i danju i noću (<http://airport-brac.hr/>).

4.3. Administrativno – teritorijalni ustroj

U sastavu Kraljevine Jugoslavije otok Brač je administrativno bio jedna cjelina (kotar Brač) podijeljena, kao i u vrijeme Austro-Ugarske, na osam općina. Propašću Kraljevine Jugoslavije i osnivanjem NDH 1941. godine, administrativna podjela otoka ostala je ista. Nakon Drugog svjetskog rata otok Brač se našao u sastavu DF Jugoslavije (kasnije FNRJ, odnosno SFRJ). U novoj državi administrativno-teritorijalna podjela ostaje nepromijenjena. Godine 1944. po svim naseljima formiraju se Narodni odbori kao organi vlasti. Zakonom iz 1946. godine, mjesni narodni odbori djeluju samo u sjedištima predratnih općina. Otok Brač je i dalje administrativno-teritorijalna jedinica, kotar. Zakonom iz 1952. godine prema kojem se NR Hrvatska dijeli na kotare, gradove i općine, mjesni narodni odbori su preimenovani u Narodne odbore općina s nešto više lokalne samouprave. Takva administrativno-teritorijalna podjela ostaje do 1955. kada je donesen Zakon o uređenju općina i kotara čime otok Brač postaje jedna općina sa sjedištem u Supetru, a nešto kasnije osnivaju se mjesne zajednice (MZ) koje predstavljaju osnovnu samoupravnu jedinicu. U sjedištima bivših općina djeluju mjesni uredi kao dislocirani uredi bračke općinske uprave. Poslije višestranačkih izbora 1990. godine administrativno ustrojstvo na otoku ostaje isto. Zakonom o područjima županija, gradova i općina 1992. godine dolazi do nove administrativno-teritorijalne podjele i donosi se novi Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi. Brač je tada podijeljen na 7 općina: Bol, Milna, Nerežišća, Postira, Pučišća, Selca i Supetar, tj. vraćeno je administrativno-teritorijalno ustrojstvo prije 1944. godine uz dvije izmjene. U Sutivanu nije formirana općina, već je taj dio Brača pripojen općini Milna, a na Braču nema kotara, već su općine hijerarhijski vezane neposredno za Splitsko-dalmatinsku županiju (Žuljević, 1996). Značajna izmjena dogodila se 1997.g. kada je status grada dobio Supetar, dok se Sutivan izdvojio iz općine Milna. Tom izmjenom otok Brač je podijeljen na 8 administrativno-teritorijalnih jedinica, od čega 7 općina i jedan grad, a ta podjela stoji i danas:

- Općina Bol: naselja Bol i Murvica
- Općina Milna: naselja Bobovišća, Ložišća i Milna
- Općina Nerežišća: naselja Donji Humac, Dračevica i Nerežišća
- Općina Postira: naselja Dol i Postira
- Općina Pučišća: naselja Gornji Humac, Pražnica i Pučišća

- Općina Selca: naselja Novo Selo, Povelja, Selca i Sumartin
- Grad Supetar: naselja Mirca, Splitska, Škrip i grad Supetar
- Općina Sutivan: naselje Sutivan

4.4. Demografska kretanja

Od prvog službenog popisa 1857.g. do 1900.g. broj stanovnika u svim naseljima otoka Brača je u stalnom porastu. Uvjetovano je to gospodarskim prilikama toga doba kada su vinogradi u Francuskoj i Italiji bili uništeni zbog bolesti i dalmatinska vina doživljavaju svoje prosperitetno doba što se pozitivno odrazilo na stanovništvo. Početkom 20. st. filoksera uništava dalmatinske vinograde, a gospodarska kriza uvjetovala je niske cijene mesa, sira i vune. Također, jaka konkurencija parobrodskog prometa uzrokuje ubrzano propadanje bračkog jedrenjaštva (Fabjanović, 1997). Svi ovi gospodarski udari čine da Brač gubi vitalnost koju je imao u drugoj polovici 19. st. i intenzivira se iseljavanje u prekomorske zemlje. Do završetka Drugog svjetskog rata, Brač je izgubio, najviše zbog iseljavanja a manje zbog ratnih neprilika, oko 8000 stanovnika. Nakon Drugog svjetskog rata iseljavanje nije zaustavljeno. Tako do 1981.g sva naselja, osim Supetra, bilježe pad broja stanovnika. Nakon 1981.g., razvojem turizma, obalna naselja na sjeveru otoka bilježe rast, dok je Bol rast ubilježio već i u popisu 1971. Naselja u unutrašnjosti i u novije doba, dakle zadnja dva popisa, bilježe pad broja stanovnika. Pad se, nažalost, vidi i u obalnim naseljima osim, naravno, grada Supetra i njemu bližih naselja Sutivana, Postira i Mirca.

Tab.4. Broj stanovnika u naseljima otoka Brača prema popisima stanovništva 1857. - 2011.

	1857.	1869.	1880.	1890.	1900.	1910.	1921.*	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Bobovišća	424	1561	498	617	625	433	-	244	166	137	102	75	52	62	171	65
Bol	1698	1631	1723	1795	1901	1894	1628	1350	1070	1026	951	1021	1076	1478	1647	1609
Dol	478	586	670	686	718	715	-	457	435	443	428	330	227	208	178	130
Donji Humac	233	333	384	455	506	540	-	452	442	428	372	256	196	210	166	157
Dračevica	204	271	296	366	450	391	-	317	247	236	188	138	84	103	96	89
Gornji Humac	271	311	352	438	477	506	-	452	376	392	381	323	281	324	276	271
Ložišća	892	-	1236	1394	1473	1219	-	775	541	497	437	285	190	181	167	139
Milna	1907	2253	2260	2489	2579	2293	3243	1645	1212	1231	1221	1056	860	875	862	830
Mirca	391	479	462	463	485	493	-	464	443	475	415	340	300	298	306	321
Murvica	-	-	149	165	194	207	-	141	109	117	115	80	37	29	14	21
Nerežišća	1218	1425	1464	1726	1880	1688	1914	1131	926	848	790	711	721	700	606	616
Novo Selo	183	209	246	374	451	459	-	283	295	304	290	251	206	205	179	152
Postira	1127	1194	1308	1472	1526	1402	1710	1220	1152	1170	1330	1302	1238	1287	1375	1429
Povlja	364	473	609	741	969	833	-	720	631	622	556	481	390	393	364	332
Pražnica	489	596	646	780	853	813	-	594	498	523	522	443	410	363	343	371
Pučišća	1218	1526	1722	2169	2290	2297	3068	1815	1587	1684	1663	1588	1706	1706	1602	1523
Selca	766	987	1107	1438	1780	1988	3515	1571	1264	1266	1232	1135	1081	1117	952	846
Splitska	213	270	299	322	356	340	-	273	279	272	275	251	224	252	381	368
Sumartin	423	475	550	608	751	724	-	579	575	586	522	445	544	618	482	474
Supetar	1656	1701	1774	1795	1829	1757	2637	1440	1303	1384	1422	1486	2060	2568	3016	3213
Sutivan	1556	1666	1798	1880	1746	1505	1624	962	713	704	641	584	601	641	759	822
Škrip	311	383	416	477	569	472	-	446	400	376	374	312	231	206	186	172
Obalna naselja	10977	13229	13152	14516	15521	14178	13910	10853	9240	9408	9213	8709	9088	10207	10879	11013
Unutrašnja naselja	5045	5101	6817	8134	9157	8791	5429	6478	5424	5313	5014	4184	3627	3617	3152	2943
Brač	16022	18330	19969	22650	24408	22969	19339	17331	14664	14721	14227	12893	12715	13824	14031	13956

Izvor: Brački zbornik 19, DZS 2001, 2011.

*Popis 1921.g. proveden je po općinama

Najveća naseljenost na otoku jest u pojasu do sto metara nadmorske visine gdje na petini površine živi čak 80 posto stanovništva, što čini gustoću naseljenosti od 131 stanovnika po kvadratnom kilometru. U pojasu do 200 metara nalazimo naselja Dol, Selca i Novo Selo gdje živi tek osam posto stanovništva na nešto manjoj površini nego u prvom pojasu. U slijedećem pojasu do 300 metara smještene su dva manja naselja, Dračevica i Škrip koji zajedno sudjeluju u niti dva posto ukupnog stanovništva otoka. Zatim se u pojasu od 300 do 400

metara nalazi nekadašnje bračko središte Nerežišća i još dva manja naselja Donji Humac i Pražnica. Iznad 400 metara samo je Gornji Humac, dok iznad 500 metara nema stalnih naselja.

Tab. 5. Razmještaj naselja i broj stanovnika po visinskim pojasevima otoka Brača 2011.g.

Visinski pojas	Površina (km ²)	Udio u ukupnoj površini(%)	Broj naselja	Broj stanovnika	Udio u ukupnom stanovništvu(%)	Gustoća naseljenosti
0-100	85,14	22,0	13	11152	79,91	130,98
100-200	81,55	20,2	3	1128	8,08	13,83
200-300	64,53	17,0	2	261	1,87	4,04
300-400	68,14	18,0	3	1144	8,20	16,79
400-500	41,65	10,2	1	271	1,94	6,51
>500	53,40	12,6	Nema stalnih naselja			

Izvor: Za površinu i visinu Rubić (1940), za broj stanovnika DZS 2011, udjele i gustoću izračunao autor

Na Braču je prisutan proces deagrarizacije i litoralizacije te je stvorena koncentracija na industrijskim, turističkim i prometno atraktivnim točkama. Pojava turizma prekretnica je za obalna naselja, a od unutrašnjih samo Nerežišća pokazuju znakove oživljavanja. Prirodni pad, iseljavanje radno sposobnog stanovništva i senilizacija problem su ne samo bračke unutrašnjosti i nekih obalnih naselja već i Hrvatske u cjelini.

4.5. Centralitet naselja

Podjela centralnih funkcija analizirana je pomoću podjele iz rada „Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske, geografska analiza“ koja jest pomalo zastarjela, ali još uvijek funkcionalna za dobivanje realnih odnosa u hijerarhiji centralnih naselja. Budući da je postojanje općinskog/gradskog ureda (bivši mjesni ured) obvezna funkcija najnižeg reda centraliteta, u analizu centralnih naselja ušla su samo općinska/gradska središta otoka Brača. Isto tako, Nerežišća i Sutivan nemaju izražen centralitet jer nemaju osnovnu školu (4-8 razreda), a sva ostala naselja, osim Supetra, pripadaju najnižem redu centraliteta (lokalni centri). Supetar pripada skupini područnih centara.

Lokalni centri otoka Brača:

Bol - općinski ured, osnovna škola, ambulanta, pošta, prodavaonica (općeg tipa), 5-20 specijaliziranih trgovina, ljekarna, hotel, banka, srednja škola.

Milna - općinski ured, osnovna škola, ambulanta, pošta, prodavaonica (općeg tipa), ljekarna.

Postira - općinski ured, osnovna škola, ambulanta, pošta, prodavaonica (općeg tipa), ljekarna, hotel.

Pučišća - općinski ured, osnovna škola, ambulanta, pošta, prodavaonica (općeg tipa), 5-20 specijaliziranih trgovina, ljekarna, hotel, srednja škola.

Selca - općinski ured, osnovna škola, ambulanta, pošta, prodavaonica (općeg tipa), ljekarna.

Nerežišća i Sutivan imaju samo područne škole do 4. razreda pa prema tome nisu klasificirani kao centralna naselja. Čak pet naselja je čini lokalni centar, ali među njima ipak postoje razlike u broju centralnih funkcija. Neka od tih naselja imaju u manjoj ili većoj mjeri izražene i neke funkcije višeg reda centraliteta. Najizraženije funkcije višeg reda imaju Bol i Pučišća, u kojima postoji srednja škola, hotel, ljekarna i veći broj specijaliziranih prodavaonica, a zatim slijede Postira (hotel, ljekarna) te Selca i Milna koje od centralnih funkcija višeg reda imaju samo ljekarnu. Lokalni centri svojim funkcijama uglavnom zadovoljavaju potrebe stanovništva pripadajuće općine, ali za neke centralne funkcije veličina gravitacijskog područja je različita, a pojedina gravitacijska područja se preklapaju. Dobar primjer preklapanja gravitacijskog područja su općine Bol i Pučišća, gdje su kod korištenja nekih centralnih funkcija stanovnici naselja Gornji Humac više usmjereni na Bol, a stanovnici Pražnica na Pučišća. Nerežišća i Sutivan imaju područnu školu do 4. razreda koja je dijelom osnovne škole Supetar. U tom slučaju vidljiva je ovisnost općina Nerežišća i Sutivan o centralnim funkcijama grada Supetra. Od funkcija srednjeg reda, vrijedno je istaknuti srednje škole u Bolu i u Pučišćima, koje su značajan atraktivni faktor za stanovništvo otoka Brača. Srednjoj školi turističkog-ugostiteljskog i gimnazijskog smjera u Bolu, gravitira prvenstveno općina Pučišća, dok je u slučaju Klesarske škole u Pučišćima gravitacijski utjecaj osjetan na regionalnom, nacionalnom, pa i međunarodnom planu budući da je to jedina škola takve vrste u ovom dijelu Europe.

Kao funkcija višeg reda navodi se 5-20 specijaliziranih prodavaonica. Najviše specijaliziranih prodavaonica ima u Supetru kao područnom centru Brača, a zatim u Bolu, Pučišćima i Selcima. Takve prodavaonice opstaju, iako sve manje, u općinama udaljenijim od Supetra gdje je stanovništvo zbog udaljenosti ograničeno na samoopskrbu u vlastitom centru.

Osim nabrojanih centralnih funkcija, na stupanj centraliteta naselja utječu i neki drugi parametri. Važnu ulogu pri tom imaju dnevne migracije radne snage, pri čemu naselja većeg stupnja centraliteta primaju veći broj radnika. Također, što je u naselju razvijeniji uslužni sektor, u pravilu, veći je stupanj centraliteta. Primjerice, u turističkoj sezoni Bol ima veliki centralitet s obzirom na broj dnevnih migranata, dok van sezone centralitet znatno slabi. Pučišća i Postira su značajni centri rada tijekom cijele godine, pa im to povećava centralni značaj. Dnevne migracije učenika osnovnih škola iz naselja otoka Brača usmjerene su prema pripadajućim općinskim centrima, osim u slučaju općina Nerežišća i Sutivana koji nemaju osnovnu školu od 4-8 razreda pa su orijentirani na Supetar. Srednjoškolci dnevno migriraju u srednje škole u Bolu, Supetru ili Pučišću, a mnogi supetarski srednjoškolci i u Split. Od studenata u dnevnim migracijama najviše ih je iz Supetra. U ostalim općinama nema studenata, dnevnih migranata, osim ponekih izvanrednih ili studenata kojima je malo ostalo do kraja školovanja pa ne moraju redovito odlaziti u Split. Utjecaj je to prometne izoliranosti općina udaljenijih od Supetra. Što se tjednih migranata tiče, najviše je srednjoškolaca i studenata na školovanju u Splitu te osjetan broj zaposlenih na kopnu.

Tab. 6. Dnevni i tjedni migranti po JLS otoka Brača 2011.g.

Ime grada ili općine	Dnevni migranti										Tjedni migranti									
	ukupno	zaposleni					učenici			studenati	ukupno	zaposleni					učenici			studenati
		svoga	Drugo naselje ista JLS	Dru gi JLS iste Žup	Dr ug a žu p	I n o z .	Uku pno	O Š	SŠ			Sveg a	Drugo naselje ista JLS	Druga JLS ista žup.	Druga žup.	I n o z .	Uku pno	O Š	SŠ	
Supetar	565	366	105	261	-	-	138	49	89	61	102	46	-	35	8	3	19	1	18	37
Bol	42	29	4	24	1	-	8	3	5	5	54	21	-	13	6	2	4	1	3	29
Milna	67	51	13	38	-	-	15	11	4	1	73	27	-	26	1	-	30	3	27	16
Nerežišća	178	122	36	86	-	-	51	26	25	5	18	1	-	1	-	-	8	1	7	9
Postira	235	166	12	154	-	-	59	9	50	10	73	19	1	15	3	-	25	1	24	29
Pučišća	281	207	52	155	-	-	72	30	42	2	98	23	-	19	4	-	44	-	44	31
Selca	247	142	67	75	-	-	105	60	45	-	64	35	1	28	6	-	7	3	4	22
Sutivan	89	57	-	57	-	-	29	17	12	3	42	21	-	20	1	-	5	-	5	16

Izvor: DZS 2011.

Migracijska obilježja pojedinih općina ovisna su o strukturi naselja (broj i veličina naselja), prometnoj dostupnosti naselja i njihovoj prometnoj povezanosti sa glavnim centrima rada i obrazovanja, ali i o razvijenosti centralnih funkcija u njima. Glavni centri rada i obrazovanja su Supetar i Split. U Supetru dolazi do velikog kolanja ljudi i dobara. Grad Supetar prima velik dio radne snage i učenika otoka Brača, a istovremeno iz Supetra velik broj ljudi i studenata migrira u Split. Pri tome dolazi do izražaja karakter Supetra kao prekomorskog predgrađa Splita.

Prema Prostornom planu uređenja Splitsko-dalmatinske županije, očekivano najveći razvojni značaj za otok Brač po svojim funkcijama ima grad Supetar koji je svrstan čak u manje regionalno središte, a ostala naselja svrstana u skupinu manjih lokalnih središta su Bol, Milna i Pučišća (poticajna razvojna središta). Prostorno su ta središta raspoređena tako da pokrivaju područja udaljenija od Supetra. Može se reći da je taj prikaz u skladu sa analizom centralnih naselja otoka Brača, s time da Milna trenutno nema dovoljno centralnih funkcija da bude poticajno razvojno središte.

Sl. 2. Centralna naselja otoka Brača

Izvor: PPU Splitsko-dalmatinske županije, 2002.

Grad Supetar je najveće naselje na otoku Braču s 3016 stanovnika. Status grada dobio je novim Zakonom o lokalnoj upravi i samoupravi 1997. godine i centralno je naselje najvišeg reda na otoku Braču te svojim funkcijama i gravitacijskim područjem utječe na prostor cijelog otoka. Periferan položaj Supetra u odnosu na ostala naselja, doprinio je polariziranom razvoju otoka. Ipak, proces institucionalizacije Supetra kao centra otoka Brača odmaknuo je u tolikoj

mjeri da se ne može razmatrati scenarij regionalnog razvoja otoka s nekim drugim centralnim naseljem (Vrandečić 2011). Zbog razvijenog uslužnog sektora djelatnosti i centralnih funkcija, gravitacijski utjecaj Supetra se u većoj ili mjeri osjeća na cijelom otoku. Grad Supetar je administrativno, prometno i ekonomsko središte otoka Brača. Prema podjeli centralnih naselja Supetar ima sve funkcije područnog centra. Čak ima i većinu funkcija mikroregionalnog centra budući da u Supetru postoji čitav niz ispostava državnih ureda koji stoje na usluzi pravnim, financijskim i drugim potrebama Bračana. Nedostaje mu tek sveučilište. Ipak, ne možemo govoriti o Supetru kao mikroregionalnom centru budući da nema izražen gravitacijski utjecaj izvan samog otoka Brača.

4. ZAKLJUČAK

Naselja su najprepoznatljiviji element otočnog prostora. Naselja se na Braču pojavljuju u davnoj povijesti i to ponajprije u unutrašnjosti, a zatim i na obalama otoka. Sve do početka ere turizma naselja su sačuvala svoj povijesni stil unutarnje organizacije i uređenja naseljskih simbola kao što su trgovi, crkve, groblja i pristaništa. Pod jakim utjecajem turističkih zahtjeva i pritiska s kopna naselja se šire i to uglavnom duž obale valorizirajući jedino smještaj uz more. Procesom seljenja iz unutrašnjih naselja prema obali zapostavlja se i pasivizira unutrašnji prostor koji je značajan resurs gospodarske ponude. Gospodarska prošlost i budućnost vezani su uz vrijednost prirodnih bogatstva koja bi trebala biti oslonac razvoja naselja. Iako prometno dobro povezan, unutar samog otoka i prema kopnu, dojam je da zbog administrativno – teritorijalne usitnjenosti i sve jačeg centraliteta Supetra, ostala naselja gube na važnosti u sustavu naseljenosti otoka. Gube stanovništvo, a i neke funkcije poput uslužnih i funkcija rada. Otok Brač i njegova naselja trebala bi se razvijati prema načelu funkcionalne ustrojenosti sistema i usklađeni sa populacijskim kretanjima, organizacijom prostora i gospodarskom strukturom otoka.

POPIS LITERATURE

- Centralna naselja i gradovi SR Hrvatske: geografska analiza, Školska knjiga, Zagreb, 1976
- Derado, K., 1984.: Reljef otoka Brača, Brački zbornik 14, SIZ za kulturu Općine Brač, Supetar, 7 – 13
- Fabjanović, Đ., 1997.: Novija demografska obilježja otoka Brača, Brački zbornik 19, Brački zbornik d.o.o., Supetar, 203 – 229
- Juras, V., 1984.: Klimatski prikaz otoka Brača, Brački zbornik 14, SIZ za kulturu Općine Brač, 57 – 65
- Jutronic, A., 1960.: Naselja na otoku Braču, Brački zbornik 4, Savjet za prosvjetu i kulturu NO općine Brač, Supetar, 7 – 24
- Jutronic, A., 1940.: Bračka naselja i podrijetlo njegovog stanovništva, Brački zbornik 1, Društvo Bračana, Split, 8 – 17
- Jutronic, A., 1956.: Zašto se na Braču nije razvilo gradsko naselje, Hrvatski geografski glasnik, 18(1), 103 – 107
- Lokalna razvojna strategija LAG Brač 2014.-2020.
- Miloš, B., 1984.: Bračka tla, Brački zbornik 14, SIZ za kulturu Općine Brač, Supetar, 66 – 77
- Opačić, V. T., 2002.: Geografski aspekt proučavanja trajektnog prometa : primjer hrvatskog otočja, Geoadria 7 (2), 95-109
- Tonković, Ž., Zlatar, J., 2016.: Od masovnog prema održivom turizmu: komparativna studija slučaja otoka Brača, Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i socijologijska istraživanja okoline 24(2-3), 85-102
- Vojnović, F., 1991.: Suvremena demogeografska obilježja srednjodalmatinskih otočnih općina, Magistarski rad, Zagreb.
- Vrandečić, I., 2011.: Osnovne pretpostavke regionalnog razvoja otoka Brača, Diplomski rad, Zagreb
- Žuljević, Đ., 1996.: Dišienj za kvodar muoga škoja, Slobodna Dalmacija, Split.

POPIS IZVORA

Državni zavod za statistiku RH 2011.: Popis stanovništva 2011. <https://www.dzs.hr/> (1.9.2018.)

Državni zavod za statistiku RH 2001.: Popis stanovništva 2001. <https://www.dzs.hr/> (1.9.2018.)

Državni zavod za statistiku RH 2011.: Zaposleni prema područjima djelatnosti, starosti i spolu po gradovima/općinama, <https://www.dzs.hr/> (1.9.2018.)

Državni zavod za statistiku RH 2011.: Dnevni i tjedni migrant, <https://www.dzs.hr/> (1.9.2018.)

Državni zavod za statistiku RH 2011.: Površina korištenoga poljoprivrednog zemljišta te broj stoke i peradi privatnih kućanstava po gradovima/općinama, <https://www.dzs.hr/> (1.9.2018.)

Državni zavod za statistiku RH 2016.: Statistička izvješća DZS: Turizam u 2016. <https://www.dzs.hr/> (1.9.2018.)

Zračna luka Brač 2018.: O nama, <http://airport-brac.hr/> (1.9.2018.)

Prostorni plan uređenja Splitsko – dalmatinske županije 2002.: <https://www.dalmacija.hr/> (1.9.2018.)